

Bengt Jönsson och Carl Hampus Lyttkens:

Arbetsmiljö och samhällsekonomi

Vid en genomgång av Miljödatanämndens och Arbetarskyddsfondens projektlistor fann vi knappt namnet på en enda kollega, skriver Bengt Jönsson och Carl Hampus Lyttkens i förordet till sin lärobok i ämnet; *Arbetsmiljö och samhällsekonomi (Liber läromedel, Lund 1981, 111 s, ca 60 kr)*

Syftet med boken är dels att förmedla en grundläggande skolning i och förståelse för ett samhällsekonomiskt tänkesätt, dels att bidra till ett ökat intresse för samhällsekonomisk forskning kring arbetsmiljöfrågorna.

Det är inte någon lätt uppgift som Bengt Jönsson och Carl Hampus Lyttkens har tagit på sig. Det gäller t ex att övertyga anslagsgivande myndigheter, som ser arbetsmiljön som enbart ett tekniskt och medicinskt problem, om att nationalekonomisk analys kan vara ytterligare ett verktyg för dem som vill förbättra arbetsmiljön och att ekonomisk kontroll över arbetsmiljöinvesteringar kan göra att man kan få ut mer av förbättrad arbetsmiljö

för en given investeringssumma. Denna viktiga uppgift måste författarna dessutom klara av utan att ha en omfattande tidigare forskning i ämnet att stödja sig på. "När det är dags att skriva en lärobok har vanligen det ämne som behandlas varit föremål för relativt omfattande forskning. Om vi hade betraktat detta som en nödvändig förutsättning skulle inte den nu föreliggande boken ha blivit skriven." (s 7) Boken vänder sig i första hand till personer som inte har nationalekonomisk skolning, men som är insatta i arbetsmiljöproblem och i andra hand till presumptiva nationalekonomiska forskare som vill tackla arbetsmiljöproblemen.

I det första kapitlet i boken argumenterar författarna för nationalekonomisk forskning om arbetsmiljöproblemen. Att förbättra arbetsmiljön kräver självfallet medicinsk forskning, t ex att fastställa sambandet mellan ett visst kemiskt ämne och förekomsten av vissa sjukdomar. Lika självfallet är det att arbetsmiljöproblemen kräver teknisk forskning för att ta

fram nya produktionsmetoder som kan minska olycksfallsrisker och buller.

Med tanke på den skepsis gentemot nytan av nationalekonomisk forskning på detta fält som anslagsgivande myndigheter troligen hyser borde detta kapitel ha varit fylligare. I boken *Kvinnor och Ekonomi* som anmäldes i *Ekonomisk Debatt* nr 8/1981 är ett framträdande argument: Jämställdheten är för viktig för att man skall ha råd att ignorera de ekonomiska krafter som påverkar dess utveckling. På samma sätt kan man med fog påstå: Arbetsmiljön är för viktig för att man skall ha råd att ignorera de ekonomiska krafter som påverkar den. Dessutom utgör ekonomiska restriktioner i arbetsmiljöpolitiken en realitet. Forskningen måste gälla dagens förhållanden och inte uteslutande ägnas åt önskvärda förhållanden.

Kapitel 2 innehåller intressant statistisk information presenterad på ett kompakt och lättöverskådligt sätt om utveckling av yrkesskador och arbetstid sedan 1918. Den bild statistiken ger är att antalet skador ökade fram till omkring 1950, men att deras svårighetsgrad i genomsnitt har varit avtagande under perioden. I kapitel 3 analyseras variationer i arbetsmiljön mellan olika industribranscher. I detta kapitel redovisas resultat från en analys av yrkesskadorna och den tekniska utvecklingen. Författarna har valt att presentera resultaten i en tabell med rubriken: "Tecken och ev signifikans för regressionslinjens lutningskoefficient: olika mått på teknisk utveckling och yrkesskador".

Jag känner mig tveksam till detta presentationssätt. Den som inte vet vad en regressionsanalys är blir kanske inte mer klok av att läsa plus och minustecken med eller utan stjärnor. Den som vet vad en regressionsanalys är vill däremot gärna se hela analysen med funktionsform, koefficienter och standardavvikelser åtminstone i appendix.

I kapitel 4 analyseras sambandet mellan produktionsökning och utvecklingen av antalet arbetsolycksfall. Kapitel 5 utgör inledningen till de följande analyserna av olika arbetsmiljöpolitiska medel. Trots kapitelrubriken, "Arbetsmiljöproblem och teorin för optimal resursallokering" ägnar författarna mycket litet utrymme åt

att förklara vad teorin för optimal resursallokering är för någonting. I stort sett får vi veta att denna teori tillhör nationalekonomins mera teoretiska och svårtillgängliga områden och att teorin utgör grunden för samhällsekonomiska lönsamhetskalkyler.

Samhällsekonomiska lönsamhetskalkyler har ju blivit betydligt mer populära än vad renodlad nationalekonomisk teori har blivit. Därför har vi som ekonomer ett stort ansvar för att lära ut vad en samhällsekonomisk kostnad är och förmedla de resonemang som måste föras vid samhällsekonomiska beräkningar. Begreppet alternativkostnad nämns inte ens i boken. Enligt min uppfattning borde detta ha diskuterats ingående. Med tanke på att boken i stor utsträckning vänder sig till personer med begränsad skolning i nationalekonomi finns det här ett pedagogiskt gap som borde fyllas. Varje lärobok i samhällsekonomi borde innehålla ett försök att förklara vad optimal resursallokering är.

Bäst lyckas Jönsson och Lyttkens visa nyttan av nationalekonomisk analys när de presenterar konkreta tillämpningar i kapitlen 8 och 9. Att lyfta fram och analysera hur de ekonomiska incitamenten verkar är en av den nationalekonomiska forskningens uppgifter. Mot bakgrund av sådan kunskap kan sedan arbetsmiljöpolitiken "ta ekonomin i sin tjänst" i stället för att avhända sig de möjligheter att reducera riskerna i arbetsmiljön som en alternativ utformning av politiken skulle gett.

Med enkla diagram visas i kapitel 8 hur fastställandet av hygienska gränsvärden är ett kostnads/intäktsproblem och inte enbart ett medicinskt problem. Argumenten för att fastställandet av hygienska gränsvärden är ett kostnads/intäktsproblem sammanfattas på följande sätt:

"En möjlighet att få företagen att känna av de totala kostnaderna är att introducera hygienska gränsvärden. Dessa ökar företagets kostnader och tvingar fram en produktionsminskning som bättre motsvarar vad som är samhällsekonomiskt önskvärt. Varje gränsvärde som har någon effekt ökar företagets kostnader och fördyrar produkten för konsumenten.

Samtidigt erhålls intäkterna genom att hälsoriskerna och besvären reduceras." (s 84)

Författarna fortsätter sin argumentering för en bättre politik genom att granska nackdelarna med hygieniska gränsvärden. (s 84) "Hygieniska gränsvärden har den nackdelen att de inte stimulerar till fortsatt eliminationsarbete sedan gränsvärdet är uppnått. De kan också ge en falsk känsla av säkerhet sedan gränsvärdet uppnåtts." (s 86) För att stimulera företagen att gå under dessa gränsvärden kan man tänka sig ett system av avgifter eller subventioner. Avgiftsmetoden skulle innebära att t ex varje mg damm eller ppm styren i luften beläggs med en avgift på a kr/mg, ppm. I de fall kostnaderna för att eliminera föroreningen är lägre än avgiften skulle företagen välja att reducera luftföroreningen.

Avgiftsmetoden är naturligtvis också förknippad med administrativa kostnader som måste vägas mot fördelarna. Detta bör analyseras ytterligare menar författarna.

I kapitel 9 analyseras arbetsmiljö och konkurrensförmåga med två exempel från plastbearbetande industri. I ett avsnitt visas hur en analysmetod som använts för att studera industrins produktivitet utveckling ger intressant belysning av arbetsmiljöproblemen vid formsprutning av plast. "Av en serie studier framgår att kapitalstrukturen i många industrier låter ordna sig efter livslängd och produktivitet. De äldsta anläggningarna har de högsta rörliga kostnaderna och den lägsta pro-

duktiviteten. Det föreligger ofta inte några över tiden kontinuerliga substitutionsmöjligheter mellan kapital och arbetskraft utan den avgörande avvägningen görs vid kapitalföremålens installation. Detta innebär att den arbetskraft som knyts till en viss årgång kapitalföremål har en över tiden i det närmaste konstant produktivitet och att förändringar i arbetsproduktiviteten i hög grad tillkommer i samband med anskaffning av nya kapitalföremål. Det finns anledning förvänta att arbetsmiljön i vissa avseenden också på detta sätt är knuten till kapitalet och att arbetsmiljöskillnader förklaras av kapitalstockens åldersstruktur." (s 94)

Kraftiga löneökningar inom en bransch har visat sig medföra att strukturomvandlingen påskyndas och äldre anläggningar läggs ned. Ökade miljökrav kan tänkas få samma effekt genom att de ökade kostnaderna leder till nedläggningar av äldre anläggningar och till att branschen i genomsnitt kommer att få yngre och mindre miljöfarligt kapital.

Det är därför min förhoppning att boken skall bli läst och leda till mer nationalekonomisk forskning kring arbetsmiljön och därmed bättre grunder för att utforma en arbetsmiljöpolitik som förbättrar förhållandena på industrins arbetsplatser. Detta skulle också underlätta rekryteringen av kvalificerad arbetskraft till industrin, vilket är viktigt för att komma till rätta med de nuvarande balansbristerna i svensk ekonomi.

Ekon dr *Siv Gustafsson*
Arbetslivscentrum